

JELICA LEŠČIĆ
Knjižnica HAZU
Zagreb, Zrinski trg 11
e-mail: jlescic@hazu.hr

UDK 025.43

TEZAUROSI: struktura i korištenje (pregled)

UVOD

Jedna od mogućih *definicija* tezaurusa je da je to kontrolirani rječnik sustava za indeksiranje, raspoređen u prepoznatljivom obliku i strukturiran tako da su sinonimi, hijerarhijski i asocijativni odnosi među pojmovima jasno prikazani i prepoznatljivi po standardiziranim oznakama odnosa.

11

Svrha mu je osigurati dosljednost indeksiranja, posebice u sustavima za obradu i pretraživanje informacija. Neovisno o građi koja podliježe sadržajnoj obradi, uspješna obrada i pretraživanje ovisi o sposobnosti katalogizatora/indeksera da anticipira potrebe i motrište korisnika i da odredi bit značenja u dokumentu. Potrebe korisnika i analiza jedinica koje se indeksiraju prevode se u odgovarajući, konzistentni jezik za indeksiranje u kojemu se nove riječi i novaznačenja 'starih' riječi javljaju stalno, pa je u tom smislu izrada jednoga tezaurusa trajan, nikada dovršen posao

Struktura tezaurusa slijedi hijerarhijsko načelo roda i vrste da bi olakšala listanje/pretraživanje i izbor odgovarajuće terminologije. Hijerarhijsku strukturu slijedi abecedno kazalo pojmova.

Terminologija tezaurusa izvedena je iz normiranih popisa predmetnih odrednica koje izrađuju ustanove za indeksiranje i knjižnice, te iz udžbenika, kataloga, rječnika, specijalnih rječnika i sl.

Primjeri predhodno navedenoga su i sljedeći, u praksi potvrđeni, opći i specijalni, tezaursi.

Art and Architecture Thesaurus

Prvo izdanje ovoga tezaurusa pojavilo se u tiskanoj formi 1990. godine. Tezaurus se temelji na sljedećim smjernicama i normama: *Guidelines for Thesaurus Structure, Construction and Use* (ANSI Z39.19), *Guidelines for Establishment and Development of Monolingual Thesauri* (ISO 2788-1986), *UNISIST Guidelines for the Establishment and Development of Monolingual Thesauri*, UNESCO (PGI-81-ws/15), a sadrži terminologiju za područje umjetnosti i arhitekture Zapadnoga svijeta od antike do danas što uključuje područja: graditeljsko okruženje, namještaj i oprema, vizualna i verbalna komunikacija. Većinu termina čine nazivi objekata graditeljskoga okruženja uz koje tezaurus navodi i nazivlje za opis tih objekata (materijale i tehnike njihove izgradnje, njihove fizičke značajke i nazivlje povezano s njihovom izgradnjom – npr. uloga pojedinih osoba i pojmovi vezani uz povijest, teoriju, kritiku i namjenu objekata).

12

Tezaurus ne uključuje termine za opis ikonografskih tema npr. sakralnih ili mitologijskih slika, ali su uključeni termini koji označavaju žanr i motiv djela, a organiziran je u sedam faseta² koje sadržavaju glavnu terminologijsku podjelu i 40 hijerarhija ili podjela faseta:

Faseta pridruženih pojmova sadrži termine za apstraktne pojmove koji se odnose na proučavanje i izvedbu umjetnosti i arhitekture faseta fizičkih svojstava sadrži termine koji opisuju umjetničko djelo (oblik, boju, i dr.)

faseta stilova i razdoblja sadrži termine za pojmove kojima su umjetnička djela opisali teoretičari i povjesničari umjetnosti; ovi termini uključuju imena naroda/kultura, zemljopisna područja, imena vladara, kao i interpretativne termine npr. apstraktni ekspresionizam,

faseta agensa sadrži termine za osobe ili skupine osoba povezane nekim zanimanjem i generičkim nazivima skupina ili organizacija,

faseta aktivnosti sadrži termine za radnju, zadatke ali i za metode koje se koriste za postizanje cilja – izradu umjetničkog djela,

faseta materijala sadrži nazive za prirodno ili umjetno izrađene tvari,

faseta objekata sadrži nazive za nežive entitete koji se opažaju do-
dirom ili vidom i rezultat su ljudskog rada.

Primjer:

predmetni izraz *‘obojeni viktorijanski namještaj’*

obojen: faseta aktivnosti

viktorijanski: faseta stilova/razdoblja

namještaj: faseta predmeta

Kad se pojam prvi put javlja kao kandidat za uključivanje u AAT treba odrediti temeljnu fasetu kojoj on pripada. Oblik deskriptora u skladu je s preporukama smjernica i normi temeljem kojih se tezaurus gradi. Svakom deskriptoru dodana je klasifikacijska oznaka (classification notation - CN) koja u automatiziranoj datobazi može zamijeniti deskriptor. U slučaju promjene mjesta/oblika deskriptora dodaje se bilješka o povijesti deskriptora (history note - HN) koja će objasniti vrstu promjene i datum kada je promjena provedena.

13

Uputne napomene (‘uporabi – use’, ‘uporabi za - use for UF’) i definicije sadržaj su skupine napomena. Označitelji u okruglim zagradama koriste se za razlikovanje homografa i sastavni su dio termina i pri indeksiranju i pri pretraživanju.

Varijantni oblici deskriptora uključeni su u tezaurus i s njih se upućuje na usvojeni/normirani termin.

Normativna datobaza AAT deskriptora distribuirana se u USMARC/Authorities formatu.

Primjeri:

predmetni izraz: *'arhivistička reastauracija papira'*

lanac deskriptora: papir-restauracija-arhivisti (fasete 6, 5, 4)

predmetni izraz: *'skupljanje slika'*

lanac deskriptora: slike-skupljanje (fasete 7, 5)

predmetni izraz: *'procjena drvenih stolova od strane trgovaca antikvitetima'*

lanac deskriptora: drveni stolovi-procjena-trgovni antikvitetima
(modificirani deskriptor -fasete 6, 7;
deskriptori – fasete 5, 4)

UNESCO Thesaurus

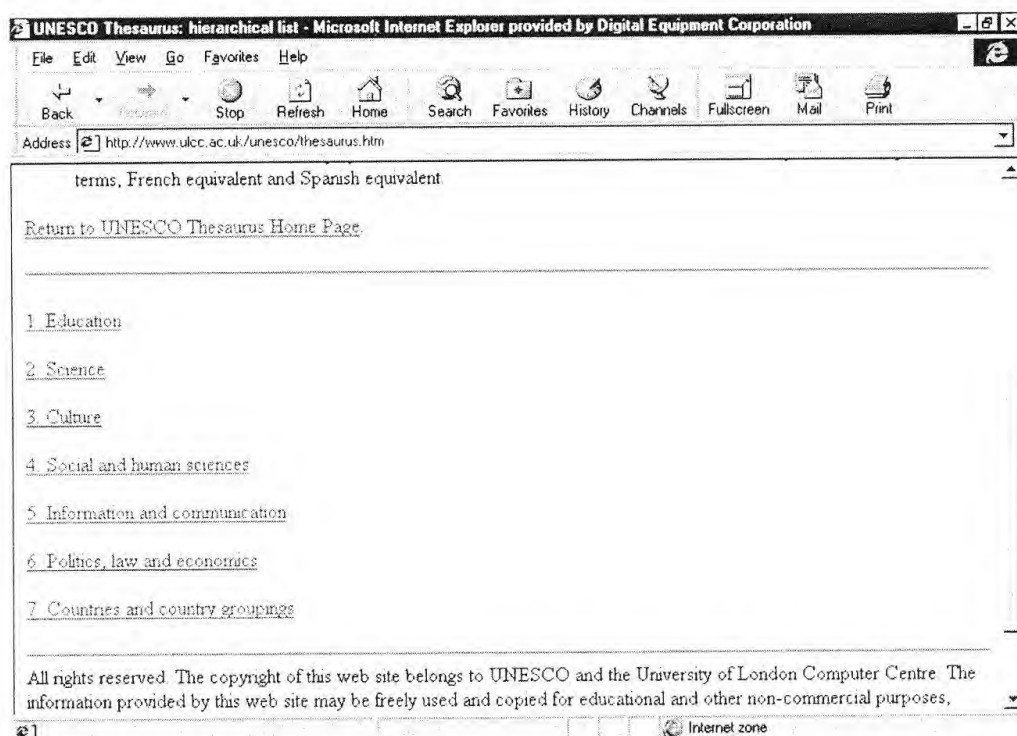
Tezaurus je prvi puta objavljen 1977., 2. izd. 1995. - 7. izd. 1999. godine.

14

To je kontrolirani rječnik koji uključuje sljedeća područja znanja: obrazovanje, prirodne znanosti, kultura, društvene i humanističke znanosti, informacija i komunikacija, politika, pravo, ekonomija. Uključuje imena pojedinih zemalja i skupina zemalja.

Termini u tezaurusu su u hijerarhijskim, asocijativnim vezama i vezama ekvivalencije, a hijerarhijskom je prikazu dodano i abecedno kazalo. Postoji engleska, francuska i španjolska verzija tezaurusa.

Primjeri:

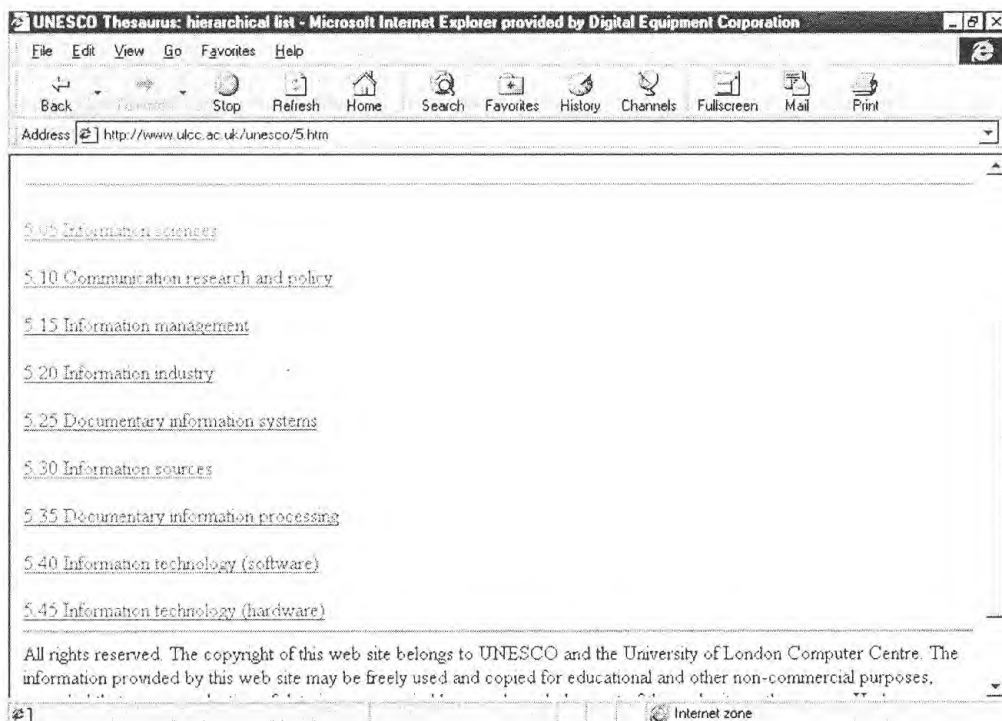

Slika 1

15

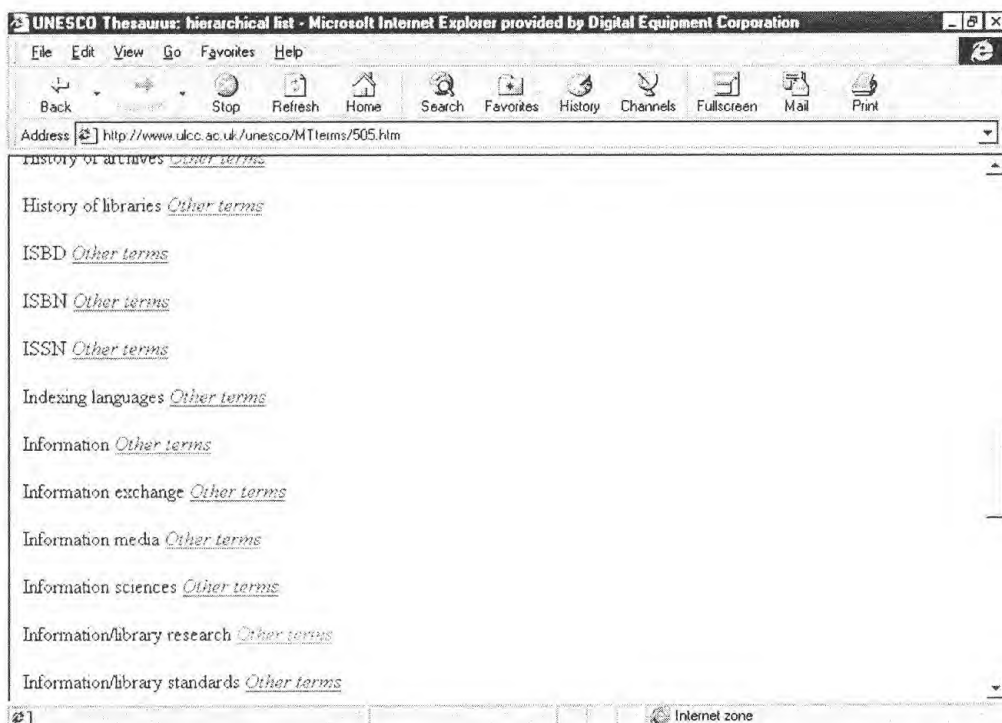
Izborom pojedinog područja (sl. 1) prikazuje se struktura područja, pa je npr. područje informacijskih znanosti podijeljeno na više podpodručja (politika i istraživanje komunikacije, upravljanje informacijama, i dr. (sl. 2)

Izborom jednoga područja, npr. *Informacijske znanosti* otvara se mogućnost izbora 'ostalih termina' (sl. 3), čijim izborom korisnik dobiva pregled cijeloga normativnog zapisa - srodne, šire i uže pojmove, uputnu napomenu UF i dr. (sl. 4, 5).

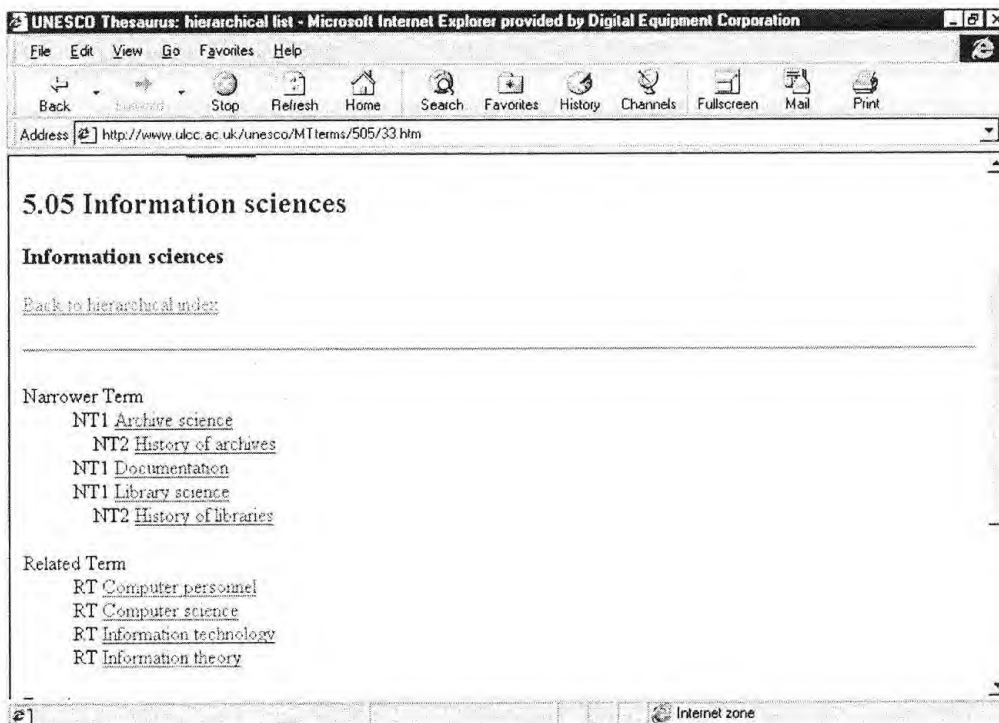

Slika 2

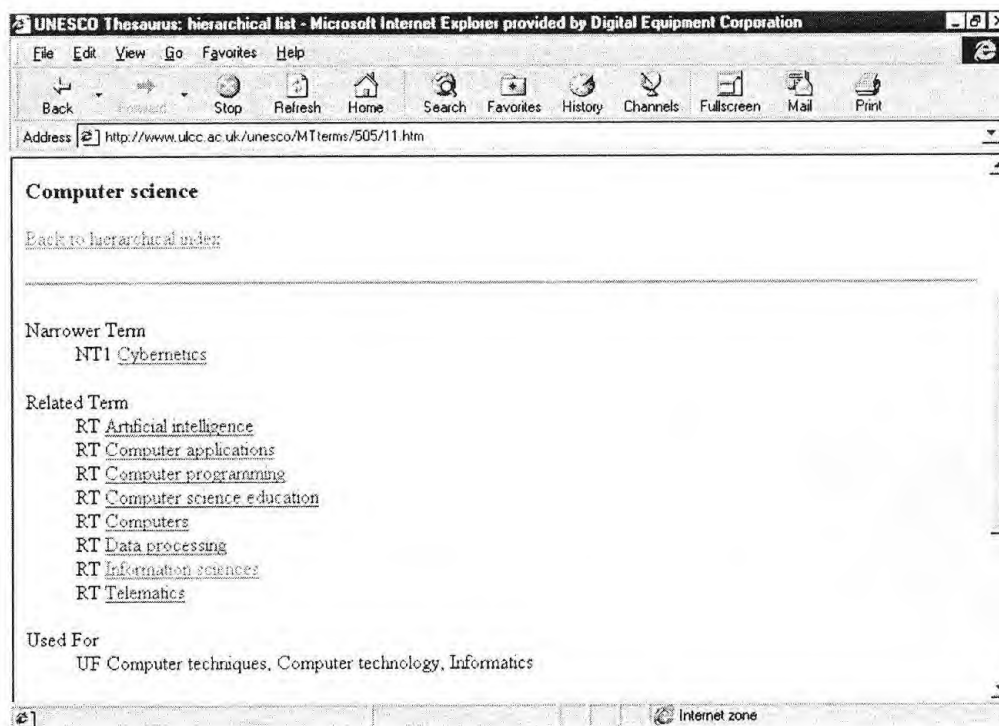
16

Slika 3

Slika 4

Slika 5

Tezaurus je dostupan na adresi: www.ulccc.ac.uk/unesco/.

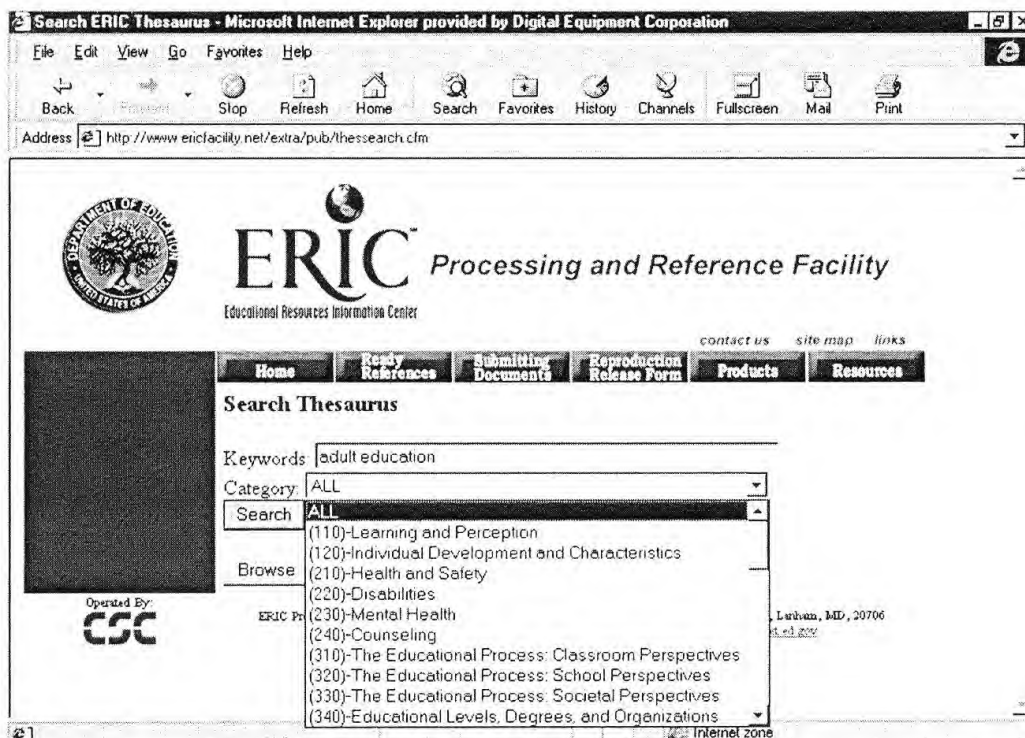
ERIC

Educationl Research Information Centre – ERIC je edukacijska i informacijska mreža koja javnosti pruža pristup literaturi s područja obrazovanja, a pod pokroviteljstvom je Odjela za obrazovanje američke vlade. Utemeljena je prije 35 godina i distribuirala ERIC podatke akademskim institucijama, knjižnicama i dr.

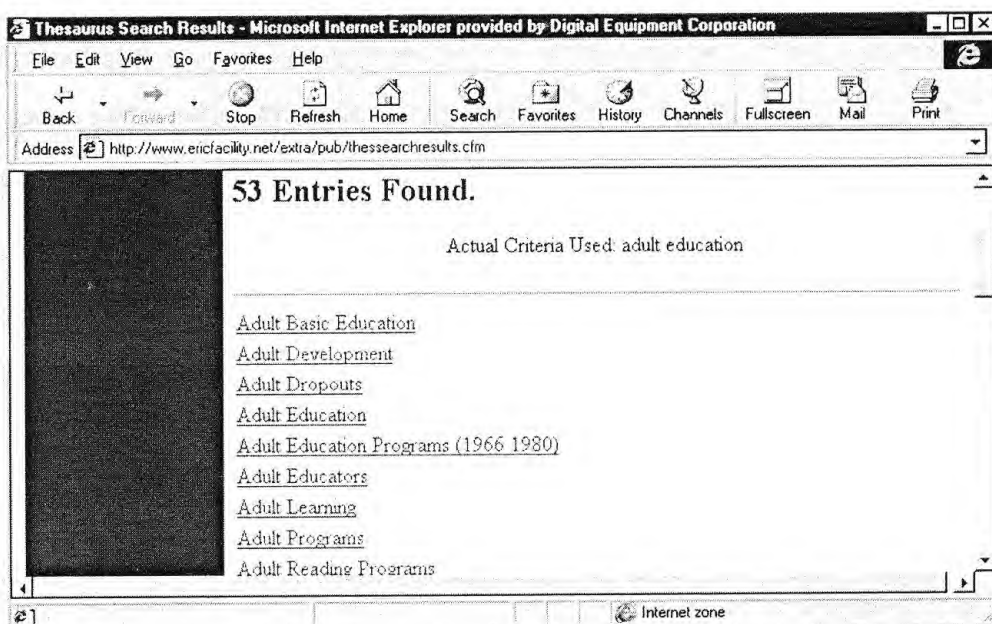
Databaza ERIC sadrži informacije o oko milijun dokumenata, časopisa, članaka, knjiga povezanih s obrazovanjem i središte je istoimenoga sustava. Deskriptori su u hijerarhijskim i asocijativnim vezama, koriste se uputne napomene (uporabi za), a uključen je i sindetski, odnosno uputni sustav.

Ulaz u datobazu čini obrazac (sl. 6) u koji se upisuje tražena riječ. Na upit 'obrazovanje odraslih' odziv je bio 53 jedinice (sl. 7), a odabir pojedine od njih vodi dalje do prikaza cijeloga normativnoga zapisa.

18

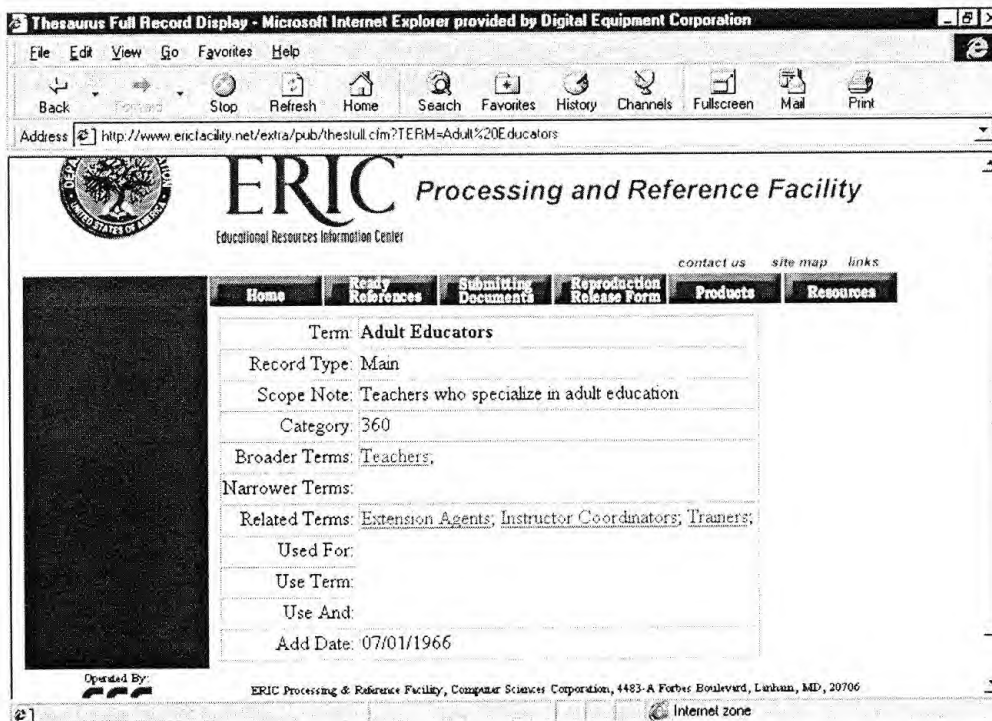

Slika 6

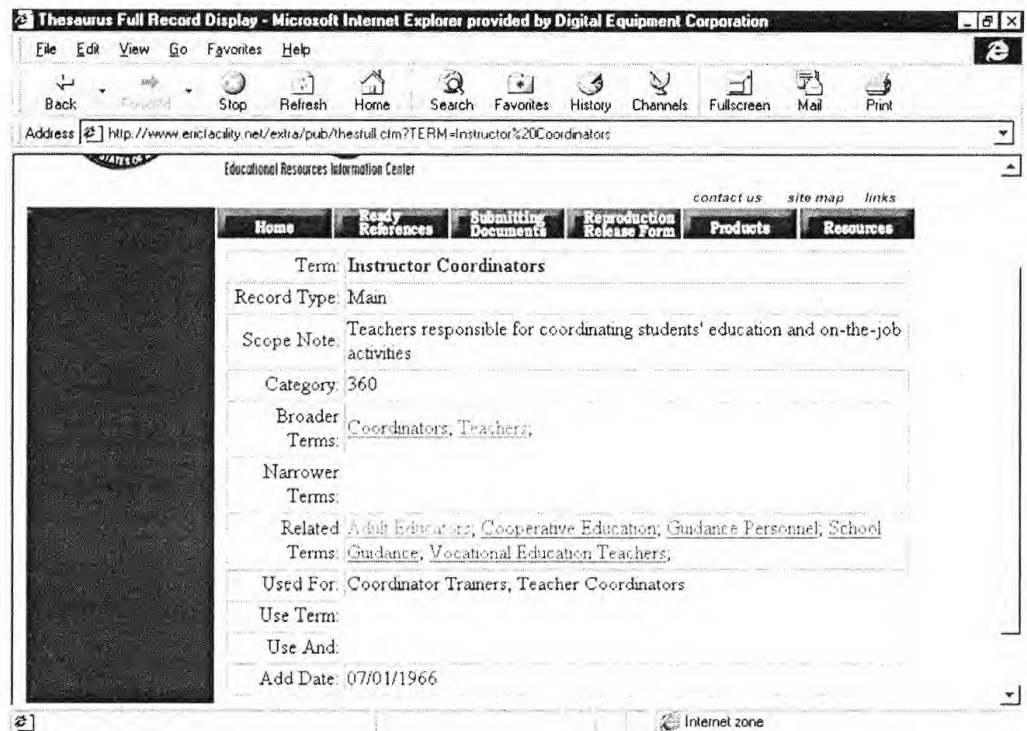

Slika 7

Odabir pojedinoga termina vodi u sljedećem koraku pretraživanja prema njegovom prikazu (sl. 8, 9).

Slika 8

Slika 9

Europski prosvjetni pojmovnik

Tezaurus je zamišljen i ostvaren kao pomagalo za predmetno označivanje podataka o istraživanjima i projektima u okviru europskog dokumentacijskog i obavijesnog sustava za odgoj i obrazovanje (EUDISED) pri Vijeću za kulturnu suradnju (CDCC) Vijeća Europe.

Prvo izdanje objavljeno je 1981., a sljedeća 1984. i 1991. – ovo treće izdanje iz 1991. godine poslužilo je kao polazište hrvatskom izdanju, čiju je izradu potaknulo Ministarstvo kulture RH. 1993. godina ravnopravno obuhvaća sve jezike zemalja članica Europske unije. Posebne verzije izrađene su i na jezicima zemalja koje još nisu službeno uključene u EU.

Europski prosvjetni pojmovnik dokumentacijski je jezik namijenjen obradi višejezičnih podataka o obrazovanju u Europi. U svim europskim zemljama pokazao se najpogodnijim jezikom za predmetno označivanje za potrebe dokumentacijskih središta i informacijskih sustava o odgoju i obrazovanju a višejezični pri-

stup omogućio mu je da postane koristan alat pedagozima i drugim stručnjacima.

Izrađen je u skladu s normom ISO 5964-1985 kojom se propisuju načela za ustroj i razvoj višejezičnih tezaurusa, a dostupan je u tiskanom bliku, na CD-ROMu i na Internetu.

Deskriptori su okupljeni u 42 podpojmovnika (mikrotezaurusa) u kojima su deskriptori hijerarhijski raspoređeni, a dodano mu je i abecedno kazalo pojmova koje obuhvaća deskriptore i nedeskriptore. Uz tezauruse se koriste kratice propisane normom ISO-2788.

Broj deskriptora (odobrenih/normiranih pojmova) propisan je i jednak za sva izdanja na svim jezicima.

Uz sve deskriptore navedene su i istoznačnice na engleskom, francuskom i njemačkom jeziku.

Nedeskriptori su istoznačnice/bliskoznačnice naziva za pojmove zastupljene deskriptorima, a predhodi im oznaka 'use' - 'uporabi'; unutar deskriptora, za koje postoje i nedeskriptori, oni se navode uz oznaku 'use for' - 'uporabi umjesto'.

Primjer:

gramatika

MT	13/jezikoslovlje
EN/	grammar
FR/	grammaire
NJ/	Grammatik
UF	slovnica
BT1	lingvistika
BT2	jezikoslovlje
NT1	morfologija
NT2	riječ
NT1	sintaksa
NT2	rečenica
RT	čitljivost
RT	pravopis

EUROVOC

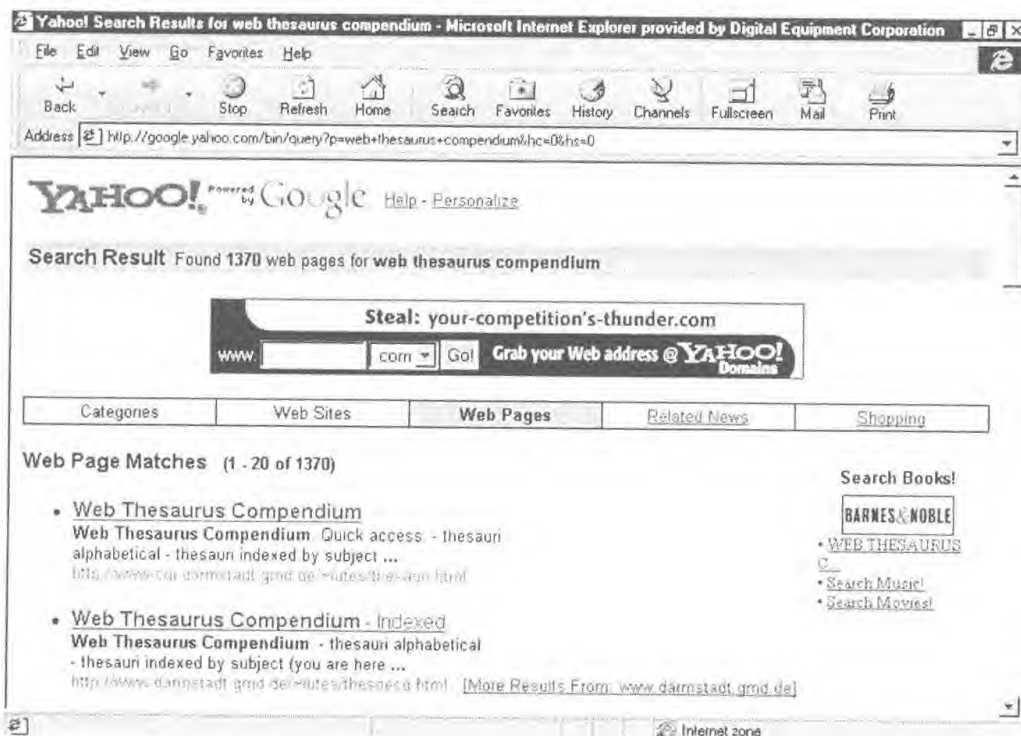
To je multidisciplinarni višejezični pojmovnik koji obuhvaća 21 područje znanja koja se dalje granaju na uža područja. U uvodnom dijelu Pojmovnika naveden je popis područja i podpojmovnika. Prva verzija pojmovnika ECLAS objavljena je 1978., 2. izd. 1987., ponovljeno 2. izd. 1990., 3. izd. 1995. (3 sveska, 9 jezika). Tezaurus je namijenjen obradi dokumentacijskih podataka institucija Europske zajednice, a potencijalni korisnici su knjižnice, dokumentacijske službe, baze podataka europskih sustava i korisnici tih službi.

Tezaurus se temelji na normama ISO 2788-1986 i ISO 5964-1985 i ima hijerarhijsku strukturu pojmova kojoj je dodano i abecedno (hrvatsko-englesko; englesko-hrvatsko) kazalo i pojmovnik naziva hrvatskih državnih tijela. Pojmovnik čine deskriptori - nazivi koji nedvosmisleno označavaju sastavne pojmove polja pokrivenog pojmovnikom i nedeskriptori - istoznačnice ili blisko značnice naziva za pojmove izražene deskriptorima koji su u međusobnim semantičkim odnosima. Brigu o održavanju tezaurusa vode jedinice za održavanje i Izdavački ured. U tu svrhu postoji Eurovoc Maintenance Form – Obrazac za održavanje Eurovoc u koji se upisuju prijedlozi novih, kao i prijedlozi za izmjenu/brisanje postojećih deskriptora, a s istom svrhom izlazi i *Eurovoc Newsletter*.

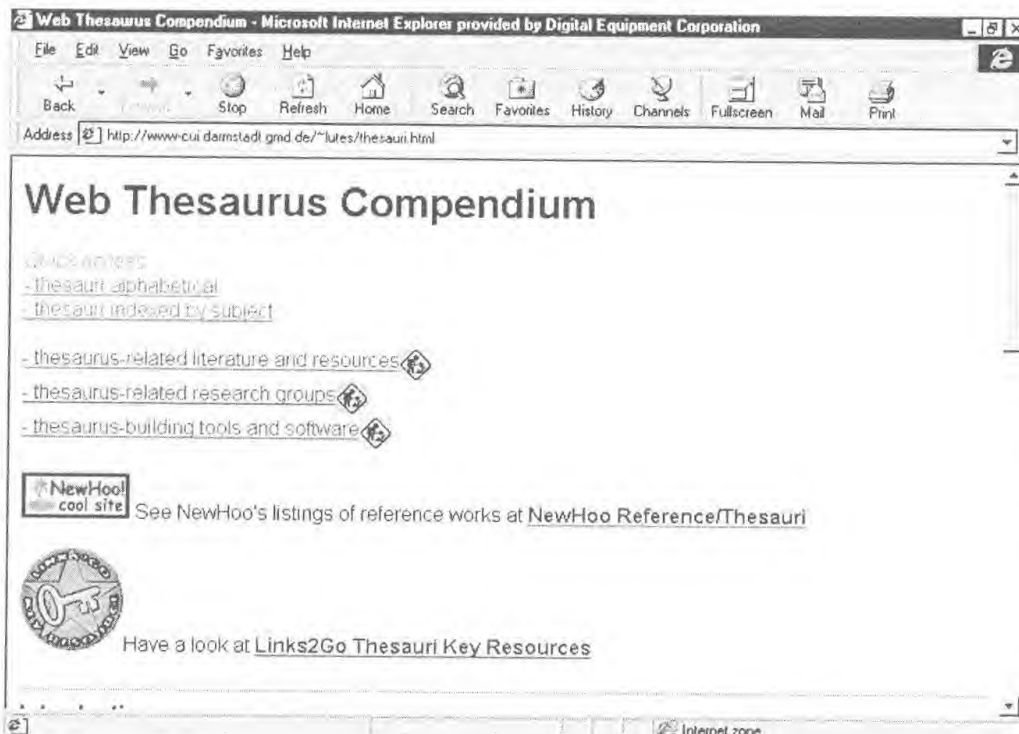
Primjer:

područje:	32	obrazovanje i komunikacije
podpodručja:	3206	odgoj i obrazovanje
nastava		
organizacija nastave		
	3221	dokumentacija
	3226	komunikacije
informacije i obrada informacija		
	236	informacijska tehnologija i obrada podataka
podpodručje:	3206	odgoj i obrazovanje
deskriptor:		odgoj i obrazovanje
	UN1	masovno obrazovanje
	UN1	obrazovanje odraslih
	SN	strukovna izobrazba <4406>
	UN1	obrazovanje stranaca
	SN	radnik migrant <4411>
	UN1	stalno obrazovanje

Tezaurusi su pretežito, osim u tiskanom obliku i/ili na CD-ROMu, dostupni kao online baze podataka na Internetu. *Web Thesaurus Compendium* nudi abecedni popis tezaurusa, tezauruse indeksirane po predmetu, izvore literature o tezaurusima, popis istraživačkih skupina koje se bave tezaurusima i dr. (sl. 10, 11).

Slika 10

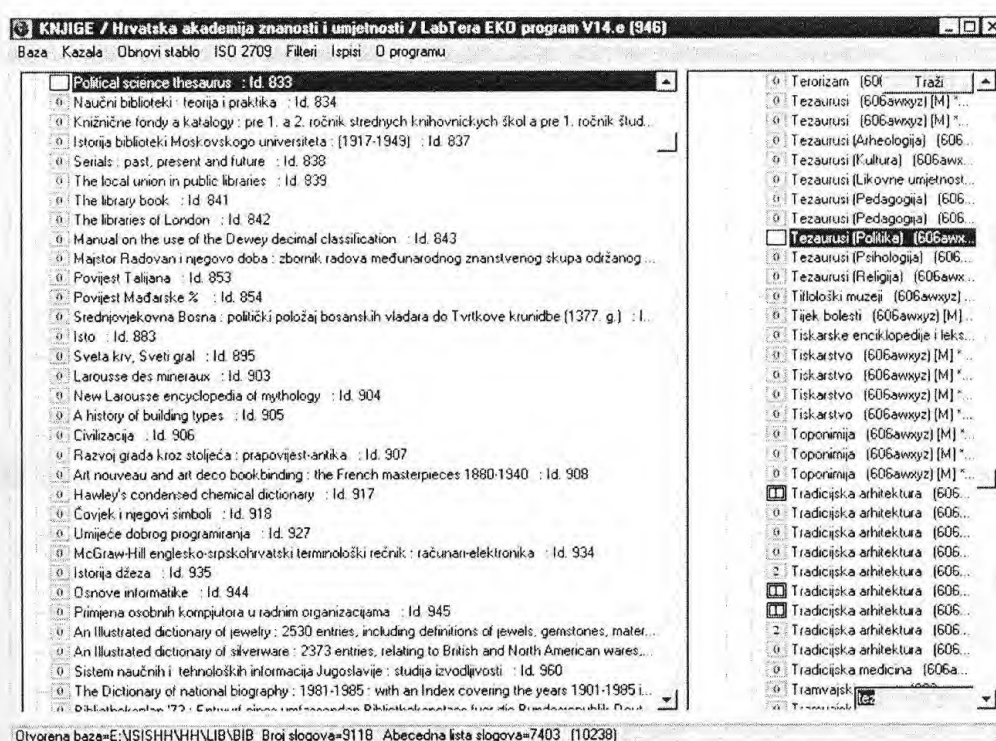
Slika 11

Zaključak

Namjera je rada bila dati kratki pregled značajki nekoliko široko primijenjenih i dostupnih tezaurusa i, posebice, uputiti na dodatne informacije o tezaurusima na Internetu koje svako knjižnično središte može koristiti na način koji udovoljava njegovim potrebama.

Dodatak

Tezaurusi dostupni u datoteci HAZUKS (sl. 12)

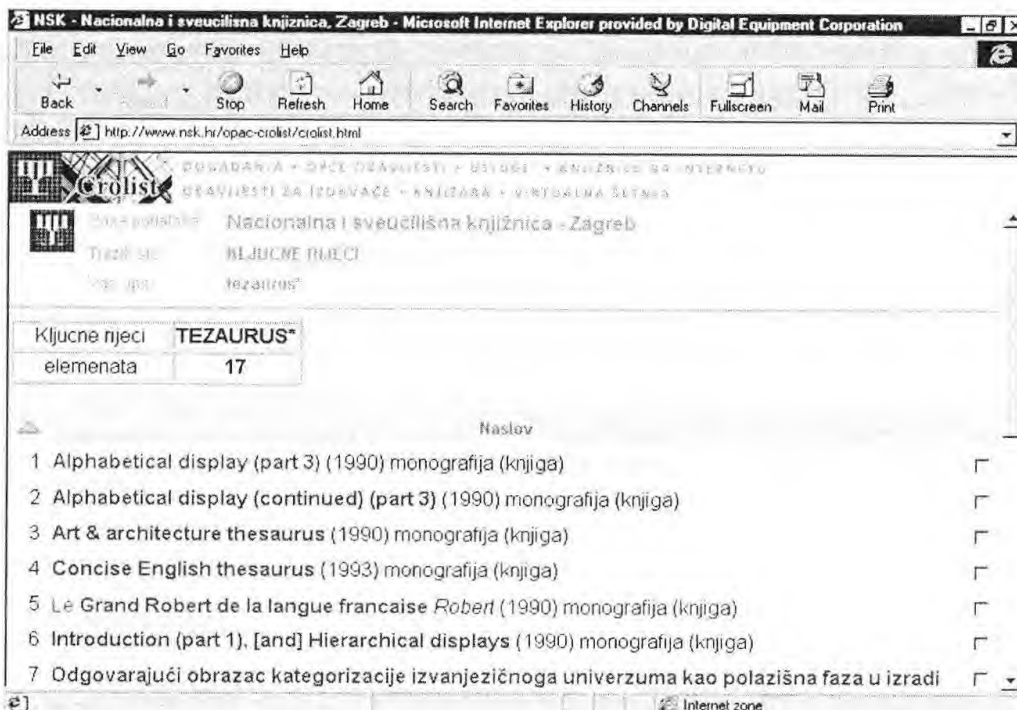

25

Slika 12

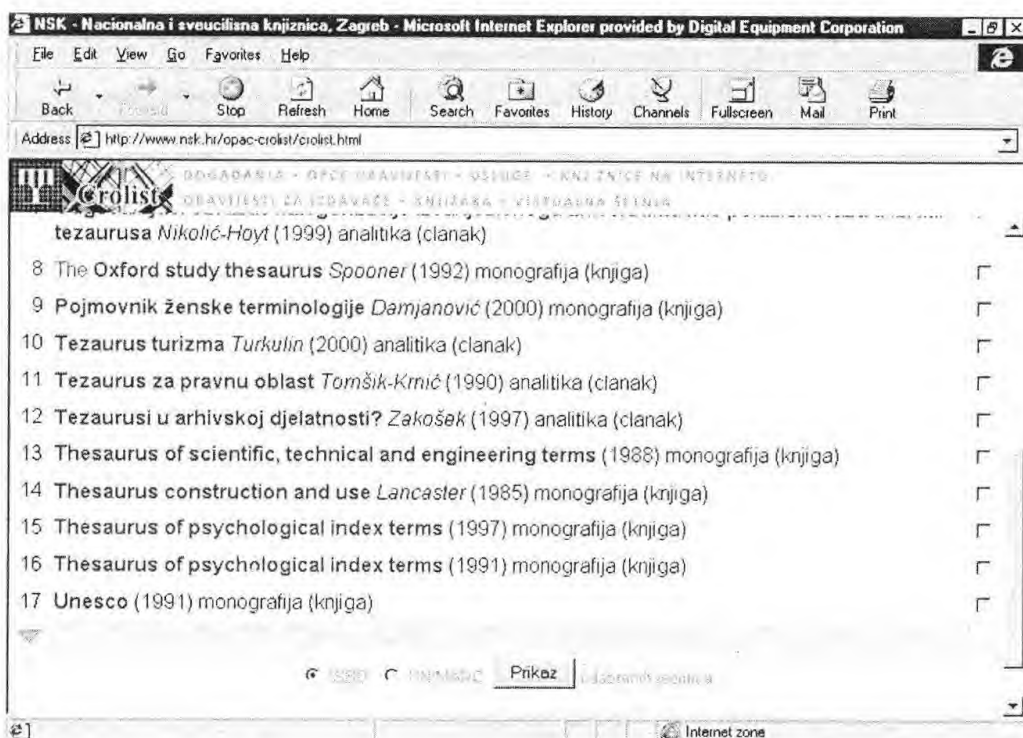
- Europski prosvjetni pojmovnik, 1996.
- National thesauri of Cultural development: preparation and evaluation, 1982.
- Pojmovnik EUROVOC, 2000..
- Political sciences thesaurus, 1975.
- Religion indexes: Thesaurus, 4. izd., 1987.
- Tezaurus za likovne umjetnosti, 1983.
- Tezaurus za oblast arheologije, 1990.
- Thesaurus del'education UNESCO BIE, 1990.
- Thesaurus of psychological index terms, 3. izd., 1982.

Tezaurusi dostupni u datobazi CROLIST (sl. 13, 14)

Slika 13

26

Slika 14

Napomena: na upit 'tezaurus' odziv su bibliografski zapisi pojedinih tezaurusa i radovi o tezaurusima; do željenih podataka može se, međutim, doći putem više pristupnih točaka za pretraživanje (UDK, riječi iz naslova i dr.) kako je u sustavu definirano.

Izvori:

1. Art and Architecture Thesaurus, 1990.
2. Bratanić, Maja. Europski prosvjetni pojmovnik. (Predmetna obradba u području prosvjete, odgoja i obrazovanja). // Predmetna obradba – ishodišta i smjernice: zbornik radova.- Zagreb : HKD, 1998. Str. 53-59. Bratanić, Maja.
3. Europski prosvjetni pojmovnik. Zagreb : HIDRA, 1996.
4. Pojmovnik EUROVOC. Zagreb : HIDRA, 2000.
5. Radovanlija Mileusnić, Snježana. AAT i projekt višejezičnog tezaurusa. // Bilten o informatizaciji muzejske djelatnosti 8:1-4(1997),1-8.
6. www.ericfacility
7. www.ulcc.uk